KOLO HRVATSKIH UMJETNIKA

I.

1906.

IZDALA
„MATICA HRVATSKA“.

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

POPRATNO SLOVO

NAPISAO

DR. I. KRŠNJAVI.

MATICA HRVATSKA stupa ovaj put pred općinstvo s ovećim brojem hrvatskih umjetnina.

Ne može se kazati, da je svaki naših umjetnika tako zastupan te bi se iz tih reprodukcija dalo složiti obilježje svakoga od njih.

Moram priznati, da se zato nisam rado odvažio na posao, da ovu popratnu crticu napišem, nu kad me je već zapala ta čast, hoću da potražim drugo ishodište.

Kušat ću istaknuti nekoja opća estetska načela pa ću pogledati u koliko bih mogao naći potkrepe za ta načela u evo priopćenim slikama.

Moje stanovište u estetskim je pitanjima protivno svakoj vrsti formalne estetike. Protivnik sam metode, po kojoj se pred umjetninom traži ključ u kakovom pravilu.

Njemački se estetičari iz te metode ne mogu izmotati, pa su im se noviji pokusi okreta na bolje staze izjalovili.

Isti Wundtovi učenici ne znadu se riješiti formalističke estetike. Primjerice Jonas Cohn (Allg. Aesthetik 1901.). Apstruzna knjiga. Pomno sam je proučio. Neugodna uspomena. Moji su izvadci popraćeni gorkim opaskama. Muku čitanja te knjige prepatio sam u Leipzigu godine 1902.

U razgovoru sa Wundtom rekao sam mu otvoreno, da s tim doktrinarnim predivom nisam ni malo zadovoljan.

Wundt se je nasmiješio pa mi pravo dao. Ni njemu se nije svidjelo. On mi reče:

„Die Philosophie ist schädlich in der Aesthetik — Psychologie hätte sie nöthiger".

Filozofija je štetna u estetici, nužnija bi joj bila psychologija.

Dopustite, rekoh velikomu filozofu, da si odmah ubilježim ovu izreku, jer upravo klasično izražava ono što sam odavno tamno osjećao.

Napisah i ubilježih datum: 12. prosinca 1902.

Razgovarao sam za tim s Wundtom podulje o tomu, pa smo i o plastičnoj knjižici Tolstoga o umjetnosti raspravljali. Wundt reče, da se ne da mišljenje i osjećanje oštro lučiti. Slušao sam Volkelta, bivšega Zimmermanova učenika, koji je onda i u predavanjima obradjivao knjigu kasnije štampanu. (System der Aesthetik. München. 1905.) On je čovjek kompromisa izmedju formalističke estetike i estetike osjećanja.

Knjiga Jonasa Cohna nije samo mene odbijala, ona nije zadovoljila nikoga, tko otvorenim očima neposredno proučava umjetnine.

Mnogo smo se nadali od Lippsa, drugoga Wundtova učenika, koji je tad spremao knjigu a glavni je reprezentant estetike osjećaja u Njemačkoj. Ta je knjiga izašla 1903. (Grundlegung der Aesthetik I. Th. Lipps.), ali nije zadovoljila nikoga. Opće razočaranje.

Zanimljivo je, da u Zeitschr. f. Psychologie u. Physiologie i u drugim stručnim listovima ima puno lijepih pojedinih rasprava o psihološkoj strani estetike, ali još nijedan Niemac nije napisao dobru estetiku, koja bi skupila u dobru preglednu cjelinu sve rezultate novih težnja na tom polju. Još je najbolje, što se je s te strane o umjetnosti reklo, u Vischerovim djelima sadržano. Zato su njegova predavanja nanovo izdali (F. Th. Vischer: Das schöne und die Kunst, 1898.), a najbolje njemačke radnje o estetici napisali su nestručnjaci: narodni ekonom K. Bucher (Arbeit und Rhytmus. 1902.) i Th. Billroth (Wer ist musikalisch? 1898.).

Pitaju me katkad za savjet, što bi čitali iz estetike? Ne ću da ovdje napišem bibliografiju novije estetike nego ću upozoriti tek na nekoje knjige.

Moram reći, da su Talijani u novije doba napisali najbolje knjige o estetici.

Benedetto Croce: (Estetica. 1902.) daje dobar prijegled povjesti problema estetike i razvija svoju teoriju o psihologiji milote, a još je dosljedniji na tom putu G. Fanciulli (La conscienza estetica. 1906.).

Od Francuza je R. de la Sizeranne (Les questions esthétiques contemporaines. 1904.) nekoja aktuelna pitanja vrlo dobro obradio.

Ne znam hoću li još dospjeti do toga, da napišem estetiku; ali kad bi mi to još moguće bilo, istraživao bih bez obzira na sve, što je pisano — kao Montegazza — svoje estetske osjećaje, pa bi nastojao prikazati ih sistematično.

Meni se vidi, da medju dvjema glavnim katego-

rijama čuvstva, medju težnjom i ispunjenjem težnje, leži volja i čin, kojim se duša rješava neugodnoga napona težnje, da postigne lagodni osjećaj ispunjenja.

Taj čin razmatrao bih obzirom na život, na vrijeme i na prostor. Prvo gledište ispostavilo bi: da je, kako Bucher pravo tvrdi, radnja izvor igre i dramatskoga prikazivanja, a posredno i slikanja te modelovanja dramatskih prizora.

Sa drugoga gledišta otvorili bi nam se vidici na upliv, što ga ritam ima na estetski osjećaj. Taj je utjecaj velik. Billroth i Bucher iz njega izvode postanak ne samo glazbe nego i peozije. Ritam crta u ornamentici, ritam u plastici, ritam u svim granama graditeljstva i njegovo djelovanje na ljudsku dušu valjalo bi iztražiti i prikazati. Upravo eksperimentalno se da dokazati, kako silno djeluje ritam u glazbi. Promijenjeni ritam načinio je iz njemačke crkvene pjesme — marseljezu.

Našli bi, razmatrajući kategorije čuvstva, bližnje odnošaje izmedju dramatske poezije i muzike u operi, vidjeli bi srodnost dojma eposa i oratorija, slikanje i opisivanje sjete ili radosti sa glazbenim nocturnama i plesom te upravo jedinstvo glazbe i poezije u lirskom osjećanju.

Treće ishodište prostora vodilo bi nas do istraživanja dojmova gradjevina za bogomolje. Ovo bi nam ispitivanje estetskoga čuvstva pokazalo srodnost i razliku uživanja u arhitekturi i glazbi — pa bi nam otvorilo nutarnje relacije raznolikoga umjetničkog djelovanja, koje se ne smije tek po vanjskim obiležjima materijala i tehnike razredjivati i uvrštivati u rubrike.

*

Sav život prikazuje **Frangešova filozofija**. Fotografska reprodukcija nije uspjela. Ne vidi se pravo, kako se pred duševnim okom filozofa odigrava velika drama života, ljubav, koja materiju i formu sjedinjuje, pa nove individue radja. Materinja ljubav — muke života, utjeha i smrt jedva se razabire.

Ova ilustracija dakle nije zgodna za pobliži tumač s moga gledišta, prem bi kompozicija sama ova po sebi mogla biti izdašnim vrelom istraživanja, kako ili se mnogovrstna čuvstva u duši odazivaju umjetnikovomu estetskom osjećanju.

Uzet ću zato jednostavniji primjer.

Ivekovićevo ,,Oranje“.

Oranje je radnja zanimljiva s estetskoga gledišta. U njoj se izražava radna energija životinje, vlast čovjeka, koji prastarim alatom plugom vlada. Kretnje su kod toga posla ritmične. Pače volovi se ritmično na posao bodre. I u prizivima naših seljaka ima ritma. U Tibetu pjevaju posebnu oračku pjesmu kod oranja, i to ne samo pojedince, nego i po dvoje. Ima i drugdje takovih oračkih pjesama.

U **Ivekovićevoj** se slici vidi taj ritmički rad, a ritam se u njoj osjeća.

Crnčić je na plafondu hipotekarne banke naslikao orača, tu je ritam cijeloga posla jasnije izražen.

Sam čin nije dramatičan, ali danas više nisu ni sve drame dramatične. Maeterlink nam je slikao na pozornici tjeskobno raspoloženje obitelji prije smrti teško bolesne rodilje.

Dandanas se samo zahtieva, da na pozornicu dodje komad života. Moderna drama ne počinje u istinu prvim činom niti svršava posljednjim. Nalići pogledu na tekuću rijeku. Ne pita se ni za to, da li je čin vrlo zamašan i znamenit, pače tragičan. Vrlo obična sudbina kočijaša Henschla nam modernima više vrijedi od tragedije kojega kralja, sve ako je s tom tragedijom skopčana sudbina jedne kraljevine.

Kao što padaju granice izmedju raznih grana dramatske umjetnosti, tako i u slikarstvu granica izmedju t. zv. ,,historijskoga slikarstva" i ,,genrea", pod kojim se je razumievalo slikanje prizora iz života. Taj je ,,genre" progutao i historijsko slikarstvo i monumentalno kiparstvo. ,,Gradjani iz Calaisa", velika glasovita Rodinova grupa, prije bi se zvao ,,genre", a danas je predstavnik modernoga monumentaliteta.

Calaiški, gladom srvani junaci, izlaze pred grad, da se predadu. U njima sve živi; sav jad njihova položaja i teškoga časa čita se ne samo na njihovu licu nego u cijelom držanju, u svakom kretu.

Zato sam **Ivekovićevo** oranje ovdje spomenuo prije t. zv. historijskih slika. Da me je za savjet pitao, rekao bih mu, da odreže ono mnogo polja sa slike, jer bi se tad sam čin oranja bolje naglasio.

Za estetsko osjećanje nije svejedno: je li koji čin prikazan u daljini ili iz bliza, kao što nije za naše osjećanje svejedno, da li vidimo nešto, što se dogadja, iz daleka, ili iz bliza. U svakom nesjetnom slučaju svatko teži prizoru doći što bliže, pa nam ga zato mora i umjetnik iz bliza prikazati, ako hoće da na naše čuvstvo jače djeluje.

Zanimljivo bi bilo provesti pobliže psihološko ispitavanje estetskoga dojma i ostalih slika, što ih Matica ovaj put svojim čitateljima na prosudjivanje i uživanje iznosi. Odmjeren mi je uski prostor, zato se moram zadovoljiti kratkim opaskama.

S mojega bi gledišta **Frangeš** bolje učinio bio, da je **momka, koji se nadmeće kamenjem** prikazao u času prije no će baciti kamen ili u času, gdje ga baca. Imademo dva klasična kipa, gdje su takova dva časa prikazana.

Časovi težnje, čin volje i u životu daleko trajnije i dublje djeluju na dušu nego čuvstvo ispunjenja, jer ispunjenje potroši svu težnju i sav napon volje.

Pripovijedanje dogadjaja na čuvstvo vazda djeluje slabije nego neposredno gledanje samoga prizora.

Kategorija pripovijesti i eposa u književnosti zato niže stoji od drame; prema tomu i pripovijedanje dogadjaja u umjetnosti dalje stoji od živoga izvora života, pogotovo kad je umjetniku pripovijedanje dogadjaja uzgredna stvar, a iznašanje skladnih boja i lijepih lica glavni cilj. Takova je slika „**Krunidba kralja Vladislava**". Pripovijedanje toga prizora svečano je kao i sam čin, boje su bujne i sjajne.

Estetskim se osjećajima pridružuju i patriotična vrlo mješovita čuvstva. Mjerimo političku vrijednost te krunidbe i njezine kobne posljedice. Ta čuvstva u slici nisu izražena, nego ih mi u sliku unosimo, ali ne bi zgorega bilo, da je i na slici u nekoj grupi nezadovoljnih, zlo slutećih osoba to čuvstvo izraženo. Slika bi se tako s našim pridruženim osjećajima sjedinila.

I „**zaruke sv. Katarine**" od **Medovića** ceremoniozna je slika, u kojoj ima mnogo kolorističnoga čara. Sam prizor prikazan je tradicionalno, kako se je u vrijeme renesance prikazivao. Sv. Katarina izgleda kao kićena mlada princesa. U **Medovića** ima snage, da znade prikazati i asketske ekstaze, a te zaruke bile su mistične, ekstatične. Vrijedno bi bilo, da tko Medoviću stavi zadaću, neka taj tema i na ovaj način riješi.

Kako čitamo u knjizi „Acta Sanctorum", sv. Katarina se je lancem tukla i za vražju napast smatrala, što je poželjela svilenu haljinu. Ona je franjevački mislila i osjećala, dakle bi se te mistične zaruke na toj novoj slici morale prikazati u skladu s mišljenjem i osjećanjem svetice.

Medović dobiva premalo naručaba za crkve, a on je upravo predestiniran za religioznoga slikara, što se vidi na njegovu **sv. Franji**.

Medović je vazda vrlo zanimljiv umjetnik, u kojega je mnogo čuvstva, velika solidna tehnika i lijep kolorit.

Bužanov „**Pripovijedač**" („U krčmi) vrlo je dobra slika te vrsti, slušači pripovijedačevi izgledaju, kao da zbilja slušaju, tek je desna ruka pripovijedačeva kao od drva i sav je lik toga seljaka slabije uspio.

Vrlo dobro pripovijeda **Bužan prizor posjeta kod bolestnice.**

Bužan je vrlo darovit mlad čovjek, ide svojim putem a priroda mu je učiteljicom. Najbolja škola.

Kad umjetnik pretpostavlja, da nam je pripovijest, iz koje svoj prizor vadi, već poznata, onda ga može prikazati tako, da našoj fantaziji pomogne. Umjetnik u tom slučaju ilustrira. Ili umjetnik prikazuje prizor, kako je djelovao na vlastito mu duševno raspoloženje; onda svojom umjetninom hoće da na isti način probudi isto raspoloženje u gledaoca ili slušača.

Frangeš nije imao sreće s reprodukcijama svojih radnja za Matičino Kolo Umjetnika. Kip „**Bijeg u Egipat**" po toj fotografiji nitko ne će moći prosuditi.

Frangeš ne pripovijeda taj bijeg, jer inače ne bi smio bio ispustiti sv. Josipa; on tek hoće da prikaže brižnu majku Božju, kako je zavila djetešce kabanicom, da ga štiti od noćne magle. Hoće da nas gane, gledamo tu veliku ljubav mlade, zabrinute majke na teškom putu progonstva.

Vrlo vješto je **Frangeš** obilježio, da je baš noćna magla, radi koje je Bogorodica djetešce umotala i srcu privinula. Magare, na kojemu jaše, daleko je naprijed pružilo glavu, kao da u mraku traži put i na njegovim se nozdrvama vidi da diše vlažnu maglu.

I **Csikoseva** „**Saloma**" tek prikazuje ljubavno raspoloženje raskalašene židovke spram preplemenitoga predteče Isusova. Slika nije gotova. Ne možemo odobriti, što je prikazao Salomu polunagu. Moderna umjetnost unosi u taj tema nekakav perverzni moment, koji mi je oduran. Okrutnost i perverzna ljubav u svom su korenju srodne. Nema sumnje, da je Ivan Krstitelj pao žrtvom takovoj okrutnoti, ali je sasvim nevjerojatno, da se je pohota Salomina još svraćala i na mrtvu glavu Ivanovu. Možda je umjetnik htio u našoj duši pojačati odvratni dojam, pa je htio istaknuti kontrast griješne puti Salomine prema plemenitoj glavi Krstiteljevoj. U tom slučaju bi se morala bila bolje dotjerati i plemenština lica i griješna ljepota puti.

Bilo bi zanimljivo ispitati tvrdnju nekih estetičara, da je igra ne samo izvor umjetnosti nego još i danas podloga umjetničkomu stvaranju. Lahko bi se dalo dokazati, da tvrdnja tih pisaca (medju njima Groos: Der aesthetische Genuss. 1902.), ne stoji. Ipak ima nešto istine u tomu.

Umjetnost, koja samo oponaša prirodu, srodna je još i danas igri, a nije samo iz igre niknula. Ovamo moramo brojiti krajolike. U portretu ima više no igra oponašanja, jer se tu izražava život i duša kao primjerice u vrlo dobrom portretu **kanonika Račkoga** od **Valdeca**. Lijepa je umjetnička igra kad **Crnčić** prikazuje„ **Velebit**" ili **Mašić** „**Ličko selo**". Ali prikazivanje krajolika nije vazda samo igra oponašanja prirode, nego je često izraz duševnoga raspoloženja umjetnikova. Ovo se radja u prirodi, ono se zgusti u slici, pa se prenese na gledaoca. Ne vidim u tomu tek želju, da umjetnik svoje čuvstvo iznese na javu društvenosti radi — p o u r l e r e n d r e s o c i a b l e e n q u e l q u e s o r t e, kako veli Guyau (L' Art du point de vue sociologique. 1897.), nego držim, da umjetnik hoće da sebi izražajem svoga čuvstva olakoti dušu, da pospješi proces prijelaza čežnje u ispunjenje. Hegel dublje misli nego Francez Guyau, kad kaže: Es ist die Aufgabe des poetischen Ergusses den Geist nicht von der Empfindung,

sondern i n derselben zu befreien. Jonas Cohn i tu krivo shvaća, kad kaže: Der Begriff der Mittheilung zeigt die Verwandschaft des Aesthetischen mit den übrigen Kulturgebieten . . . . . . diese Mittheilung steht im allgemeinen im Dienst des praktischen Lebens oder des Erforschens der Wahrheit, nur in der Poesie ist sprachliche Mittheilung um ihrer selbst Willen da.

Kukavne li poezije, u kojoj bi riječi bile glavna sadržina.

Čuvstva i raspoloženja mogu se izraziti u lirskoj pjesmi, ali isto tako, pače još čistije u glazbi a ima i slika, u kojima se lirsko raspoloženje sasvim intimno prenosi na gledaoca.

Brojim u te slike imenice **Kovačevićeve ,,Vrbe"**. Slike ovoga umjetnika upravo su lirske pjesme.

Ima medju reprodukcijama i nekoliko studija. Slikar stojeći pred prirodom naliči pčeli, koja sakuplja sok iz cvijeća, da onda od njega načini med. To sakupljanje cvijetnoga soka jesu slikareve studije i crtice.

Takove studije se zapravo ne bi smjele iznositi pred općinstvo, jer studija nije još prava slika ni prilika prirode, koja joj je bila prigledom. Umjetnik si tek što šta zabilježi, a mnogo toga si zapamti čim će studiju dopuniti, kad bude sliku izradjivao.

Ne smijem glede toga prigovarati, jer su i ove moje popratne riječi tek crtica, započeta studija.

Te vrsti su **Mašićeve ,,Gudure"** koje on ne bi bio izložio niti reproducirati dao. Amo spadaju još neke od priopćenih slika.

Umjetnikova crtica ili bilješka znade biti zanimljivija od same slike. Medju dobre crtice možemo ubrojiti **Šenoino ,,Selo u turskoj Hrvatskoj"**.

Imade slika, kojima sva vrijednost leži u bojama. Te se po fotografiji ne mogu prosuditi. Vrlo je dobro, da je zato nekoliko slika u bojama priopćeno. Reprodukcija u bojama naglo napreduje, pa se tako usavršuje, da će crnu ilustraciju doskora sasvim istisnuti.

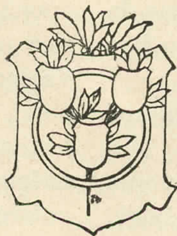
Zanimljivo mi je sjećati se vremena, gdje su sve te nove tehnike počele izlaziti u svijet. Koje smo tad nade gojili za nov naraštaj!

Motrenje prirode se je silno usavršilo. Istinitost prikazivanja je ponarasla. Mnogovrstnost života rodila je nebrojene probleme. Svatko teži da nadje nov problem. Prestalo je vrijeme, gdje generacije umjetnika rade oko toga, da usavrše jedan tip, jedan predmet.

Cio taj razvoj još nije završen. Hoće li se naći velik umjetnik, koji će moći povući sintezu svega toga nastojanja, svih tih težnja? Toma Akvinski skupio je svu znanost svoga vremena pa joj je dao savršen izraz; kraj njega su Dante, Cimabue i Giotto isto tako sve težnje svoje dobe sveli jakom rukom do ispunjenja u svojim neumrlim djelima. Koji će moderni filozof, koji pjesnik i umjetnik sjediniti u cjelovito djelo sav duševni život našega doba?

Kolika li bi slava bila za naš narod, da taj genij rodi hrvatska majka!

A zašto ne bi?

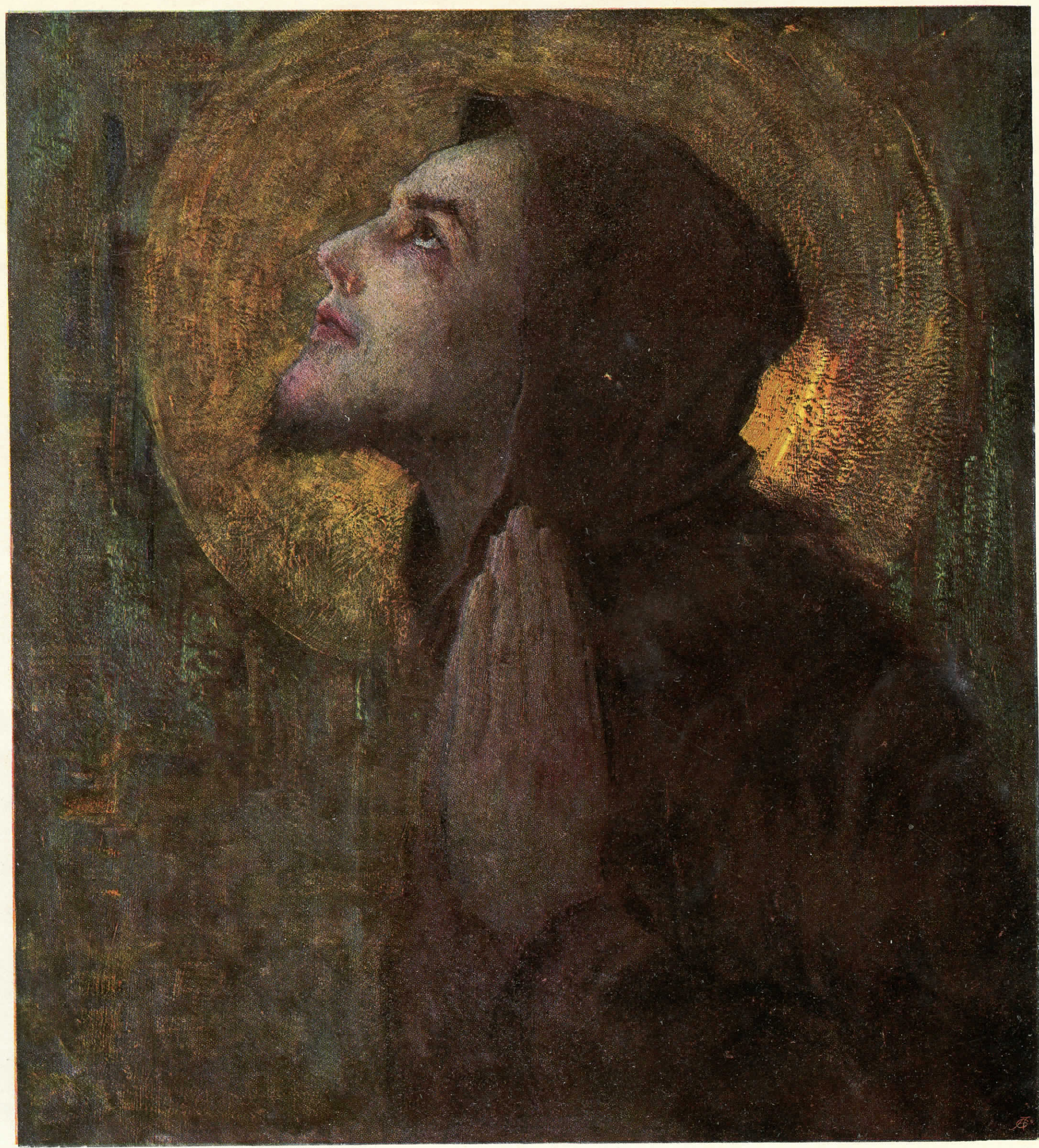

CHROMOTISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU

M. C. CRNČIĆ

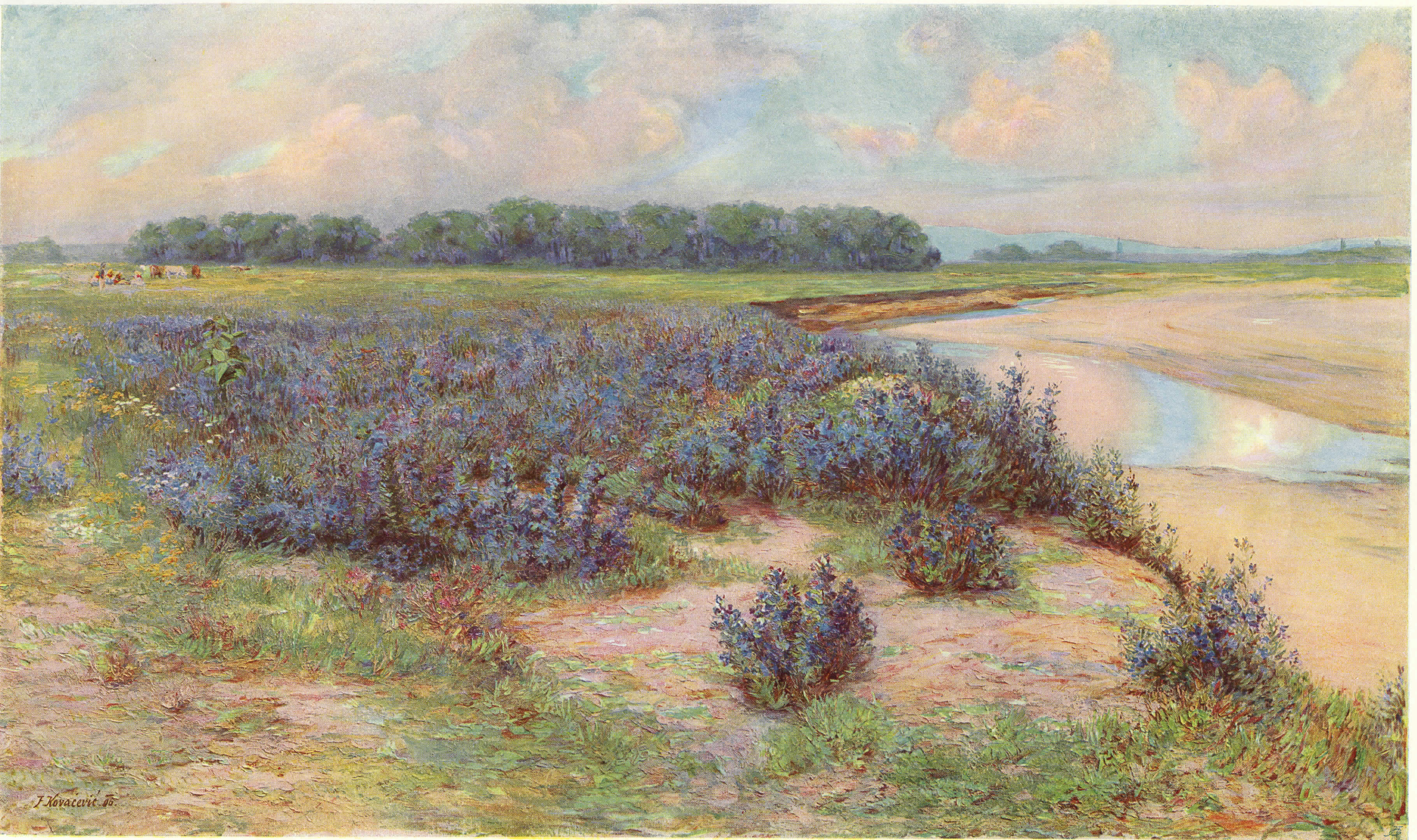
TIŠINA NA MORU

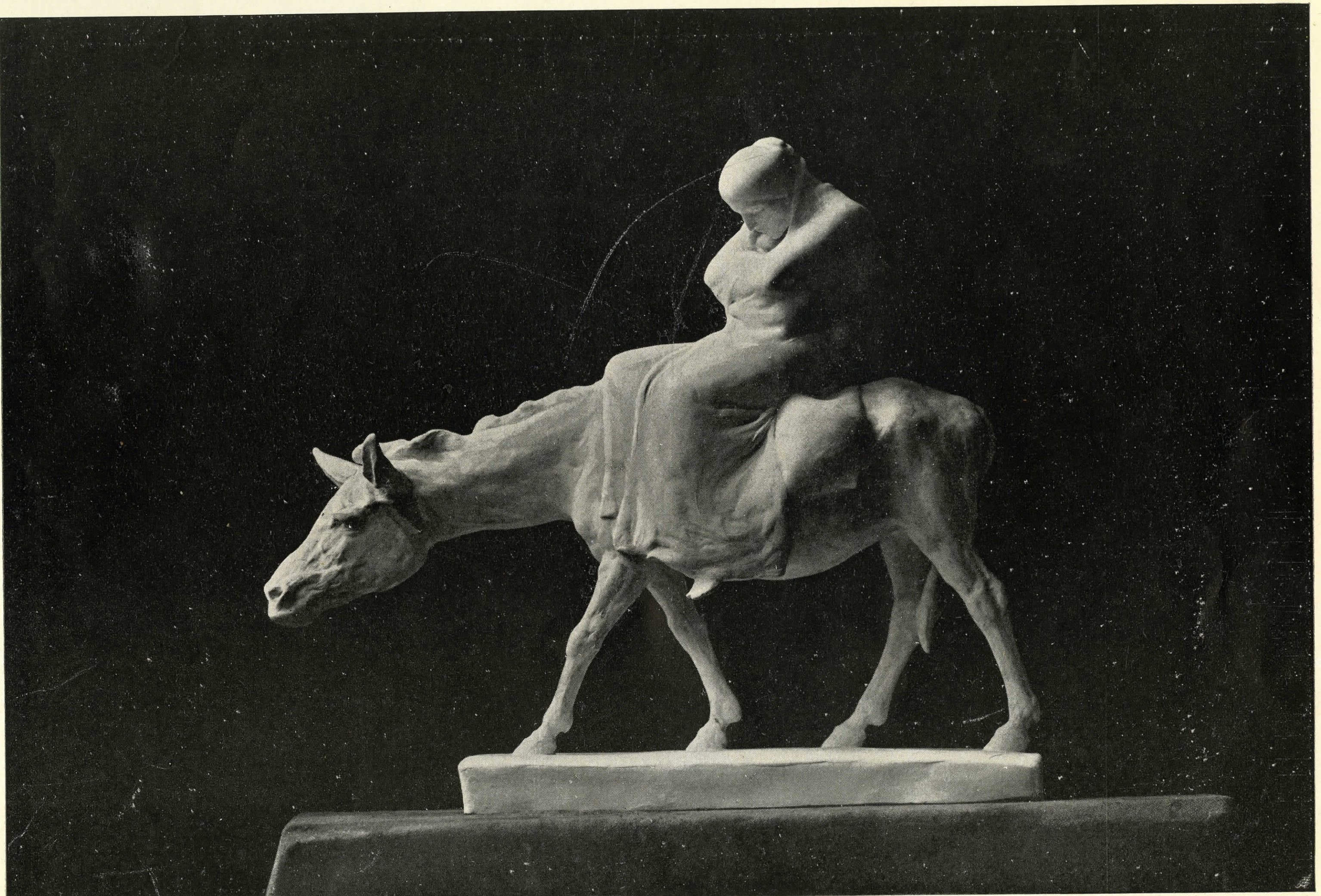
C. M. MEDOVIĆ — SV. FRANJO ASIŠKI

OTON IVEKOVIĆ *SNAŠA*

FERDO KOVAČEVIĆ *NA OBALI*

R. FRANGEŠ. BIEG U EGIPAT.

O. IVEKOVIĆ — ORANJE.

C. M. MEDOVIĆ. ZARUKE SV. KATARINE.

R. VALDEC. I. TRNSKI.

B. CSIKOS. SALOMA.

F. KOVAČEVIĆ. U VRBIKU.

O. IVEKOVIĆ. TKALJA.

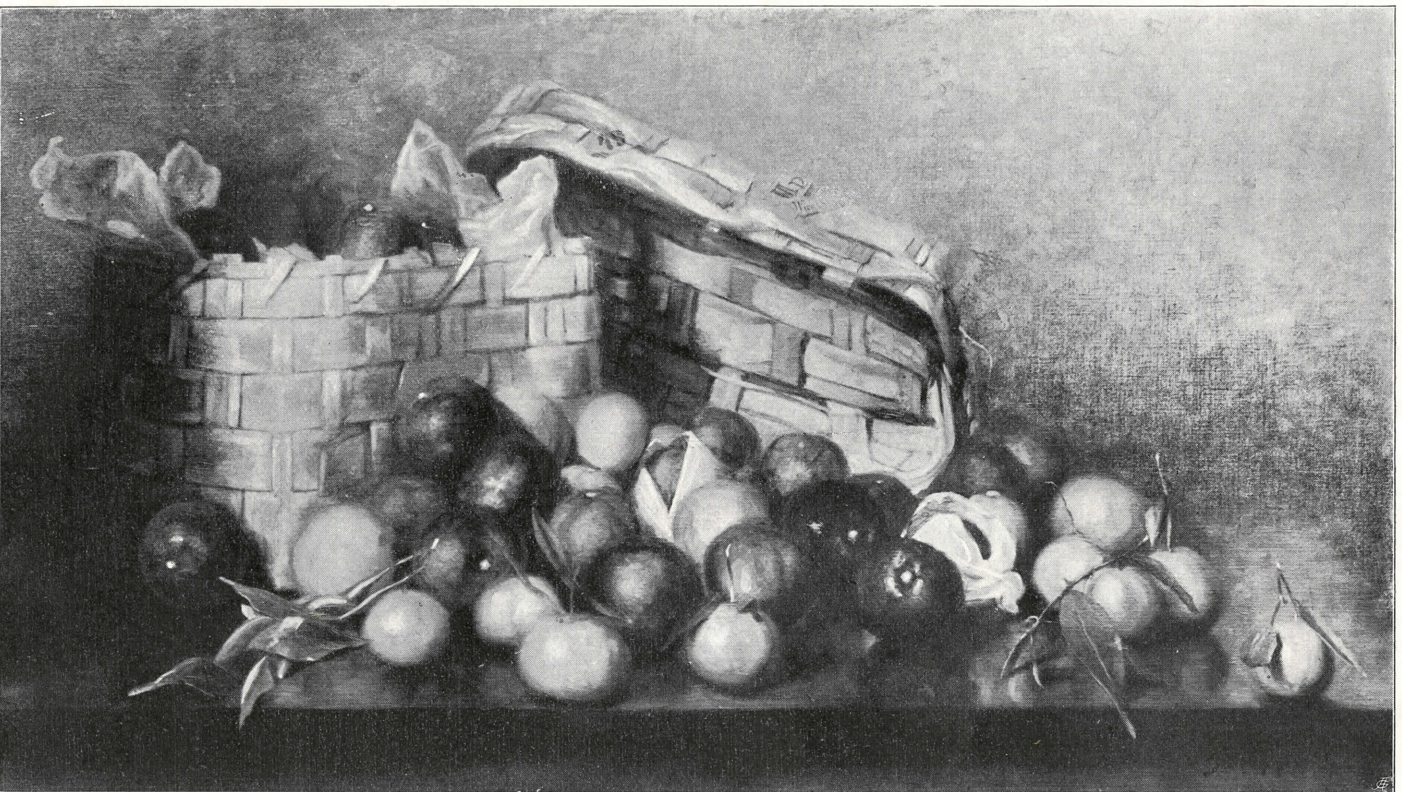
R. FRANGEŠ. FILOZOFIJA.

IVAN TIŠOV. BRESKVE.

J. BUŽAN. SELJACI U KRČMI.

JELKA STRUPPI. NARANČE.

B. ŠENOA. U VRTU.

N. MAŠIĆ. U GUDURAMA.

R. FRANGEŠ. KAMENA S RAMENA.

J. BUŽAN. BOLESTNICA.

N. MAŠIĆ. LIČKO SELO.

R. VALDEC. FR. RAČKI.

R. VALDEC. SPOMENIK FR. RAČKOMU.

C. M. MEDOVIĆ. KRUNISANJE KRALJA VLADISLAVA.

JELKA STRUPPI. STUDIJA.

B. ŠENOA. SELO U TURSKOJ HRVATSKOJ.

B. CZIKOS. STUDIJA.

I. TIŠOV. ČOBANI.

M. C. CRNČIĆ. VELEBIT.